

Szczepański, Janusz

"Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym", Janusz Gołota, Ostrołęka 2000 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 15, 298-301

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Gołota,

***Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym,
Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe
im. Adama Chętnika, Ostrołęka 2000, s. 322.***

Na podstawie niniejszej publikacji książkowej można stwierdzić, iż dr Janusz Gołota należy do grona liczących się badaczy najnowszych dziejów Mazowsza. Jego książka w istotny sposób wzbogaca wiedzę na temat życia politycznego i społeczno-gospodarczego północno-wschodniego Mazowsza od momentu odzyskania niepodległości w 1918 r. po wybuch II wojny światowej.

Swoje interesujące rozważania autor oparł na wynikach sumiennie przeprowadzonej rozległej kwerendy źródłowej w archiwach warszawskich: Archiwum Akt Nowych, Centralnym Archiwum Wojskowym, Centralnym Archiwum MSW, Archiwum Państwowym m.st. Warszawy i jego Oddziału w Pułtuskach oraz Archiwum Państwowym w Białymstoku i Łomży. Imponuje także przejrzana przez autora duża liczba tytułów mazowieckiej prasy, wykorzystanych źródeł drukowanych i opracowań oraz krytyczne wykorzystanie zawartych w nich wiadomościach. Dzięki tak rozległej kwerendzie źródłowej omawiana rozprawa jest dla niektórych zagadnień przysłowiową kopalnią informacji, z których sporą liczbę autor wprowadził po raz pierwszy do obiegu naukowego.

Konstrukcja pracy Janusza Gołoty jest jednym z kilku możliwych do zastosowania wariantów i nie budzi zastrzeżeń. Społeczno-polityczne i gospodarcze dzieje powiatu ostrołęckiego w latach 1918–1939 zostały przedstawione w czterech rozdziałach. Układ każdego z rozdziałów jest przejrzysty, chronologiczno-problemowy.

Rozdział I książki charakteryzuje życie mieszkańców powiatu ostrołęckiego u progu niepodległości i w okresie wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. Autor przedstawił organizowanie się zrębów życia społeczno-politycznego i gospodarczego w powiecie od listopada 1918 r. do czerwca 1920 r. Wiele miejsca poświęcił kampanii wyborczej i omówieniu wyników wyborów do Sejmu Ustawodawczego z 26 stycznia 1919 r. na terenie powiatu ostrołęckiego. Omówiona została ciężka sytuacja aprowizacji ludności, spotęgowana ogromnymi zniszczeniami okresu I wojny światowej i opór ludności wiejskiej przeciwko rekwizycjom ze strony oddziałów wojska.

Obojętność, a niejednokrotnie i wrogość wobec odrodzonego państwa polskiego służby folwarcznej i części chłopów małopolskich dostrzega autor, kompetentnie opisując stanowisko poszczególnych warstw społeczeństwa Kurpiowszczyzny podczas bolszewickiego najazdu w sierpniu 1920 r. Charakteryzuje on również udział robotników rolnych i komunistów w tworzeniu sowieckiego aparatu władzy, jakim były tzw. *rewkomys*.

Dużo miejsca poświęcił autor działalności Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa na powiat ostrołęcki – pierwszemu w województwie białostockim – na

czele ze starostą Adamem Winiarskim. Szczegółowo omówił zaangażowanie poszczególnych warstw społeczeństwa ziemi ostrołęckiej w walkę w bolszewickim najazdem 1920 roku, eksponując szczególnie rolę ziemiaństwa, młodzieży szkolnej, harcerstwa.

W omawianym rozdziale dużo satysfakcji dostarczają recenzentowi informacje na temat działań militarnych Bitwy Warszawskiej, które na obszarze Kurpiowszczyzny miały szczególnie zacięty charakter zarówno w okresie odwrotu wojsk polskich, jak i działań pościgowych za oddziałami Armii Czerwonej w drugiej połowie sierpnia 1920 roku.

Warto podkreślić, że autor nie pominął tak istotnego zagadnienia, jakim niewątpliwie był plebiscyt na Warmii i Mazurach. Akcją pomocy na rzecz plebiscytu na Kurpiowszczyźnie koordynował znany miejscowy działacz regionalny, Adam Chętnik, stojący na czele Związku Puszczańskiego.

W najobszerniejszym, II rozdziale książki Gołota koncentruje przede wszystkim swoją uwagę na odbudowie ze zniszczeń wojennych powiatu ostrołęckiego i na rozwoju życia społeczno-gospodarczego. Analiza składu narodowościowo-wyznaniowego mieszkańców powiatu ostrołęckiego w pierwszych latach drugiej Rzeczypospolitej stała się możliwa dzięki wykorzystaniu przez autora wyników I Powszechnego Spisu Ludności z 21 września 1921 r. Charakteryzując życie ekonomiczne powiatu ostrołęckiego, Janusz Gołota skoncentrował się na szczegółowym omówieniu gospodarowania środkami finansowymi, produkcji rolnej, przemysłu i rzemiosła, handlu oraz transportu i komunikacji. Dostrzegł istotną rolę w rozwoju przemysłu, rzemiosła – a zwłaszcza handlu – ludności żydowskiej. Wykorzystane materiały statystyczne – pozyskane z archiwaliów, źródeł drukowanych i prasy – zostały tu wyraźnie wzbogacone dzięki wykorzystaniu przez autora *Księgi Pamięci Gminy Żydowskiej Ostrołęki*, przetłumaczonej z języka hebrajskiego na język polski. Janusz Gołota eksponuje także istotne znaczenie sztuki ludowej w rzemiośle kurpiowskim.

Warto podkreślić, że autor nie pominął tak istotnego problemu, jakim było wychodźstwo zarobkowe z Kurpiowszczyzny, sięgające swoimi korzeniami II połowy XIX w. Wykazał, że w okresie międzywojennym ludność powiatu ostrołęckiego nadal wyjeżdżała "za chlebem" na stałe i sezonowo nie tylko za ocean, ale także do Niemiec i na Łotwę. Duży zasięg miała również emigracja ludności żydowskiej do Stanów Zjednoczonych, krajów Europy zachodniej i do Palestyny.

Godny podkreślenia jest fakt omówienia sytuacji szkolnictwa powiatu ostrołęckiego, gdzie głównym zadaniem była walka z analfabetyzmem. Wbrew ogólnie przyjętym stereotypom autor udowodnił, że stopień analfabetyzmu, zarówno w miastach jak i na wsi, był większy u ludności żydowskiej aniżeli u Polaków. Niewątpliwie zmiany w sieci szkół w drugiej połowie lat dwudziestych XX w. możliwe byłyby do uchwycenia przy wykorzystaniu (pominiętego przez autora) opracowania Mariana Falskiego *Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/1926*, Warszawa 1927.

Obszerne partie rozdziału II poświęcone zostały charakterystyce partii politycznych, prowadzących działalność w latach Drugiej Rzeczypospolitej w po-

wiecie ostrołęckim. Autor słusznie stwierdził, że w pierwszej połowie lat dwudziestych powiat ten był bastionem Narodowej Demokracji. Endecja odniosła miążdzące zwycięstwo w wyborach parlamentarnych 1919 i 1922 r. Gołota omówił przyczynę tego sukcesu oraz brak niewielkiego poparcia społeczeństwa powiatu dla Polskiej Partii Socjalistycznej, partii ludowych i Komunistycznej Partii Robotniczej Polski. Począwszy od 1923 r. sytuacja społeczno-polityczna na Kurpiowszczyźnie jednak zaostrzyła się. Konsekwencją rosnącej pauperyzacji społeczeństwa był wzrost wpływów partii ludowych, a zwłaszcza PSL „Wyzwolenie” i Chłopskiego Stronnictwa Radykalnego. Wrzenie na wsi osiągnęło punkt kulminacyjny w 1924 r., a tego wyrazem był marsz Kurpiów na Kolno (11 kwietnia 1924 r.) z udziałem również mieszkańców powiatu ostrołęckiego.

Co do treści rozdziału III książki należy stwierdzić, iż autor – głównie w oparciu o analizę akt Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego – przedstawił sytuację polityczną w powiecie ostrołęckim, jaka się ukształtowała w okresie rządów pomajowych. Gołota odnotował wybory samorządowe z 1927 r., które niespodziewanie w powiecie ostrołęckim przegrała endecja, a zakończyły się sukcesem „Wyzwolenia”. Natomiast w wyborach parlamentarnych 1928 r. endecja, mimo olbrzymich strat w porównaniu do poprzednich wyborów, w pow. ostrołęckim odniosła nieznaczące zwycięstwo. Jak w książce zostało wykazane, mogło to się stać dzięki poparciu duchowieństwa.

W rozprawie zabrakło natomiast szerszej analizy tworzenia w powiecie ostrołęckim struktur Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, które powstawały dzięki wykorzystaniu uroczystości narodowych i patriotycznych oraz organizacji kombatanckich i młodzieżowych. Pewnym usprawiedliwieniem tego pominięcia może być to, że w opinii autora, „organizacje sanacyjne [w pow. ostrołęckim – J.S.] stanowiły miniaturkę ich centralnych odpowiedników zarówno w ideologii jak i w działaniu” (s. 264). Pewien niedosyt pojawia się także, gdy czytamy o działalności Centrolewu na Kurpiowszczyźnie. W książce trudno znaleźć informacje na temat reakcji poszczególnych ugrupowań politycznych pow. ostrołęckiego na uwięzienie czołowych przywódców Centrolewu na czele z Wincentym Witosem. Obraz życia politycznego w połowie lat trzydziestych XX wieku w powiecie ostrołęckim mógłby być pełniejszy dzięki przedstawieniu Czytelnikowi uroczystości żałobnych po śmierci w maju 1935 r. Józefa Piłsudskiego.

W sposób przejrzysty i wyczerpujący natomiast Gołota przedstawił działalność polityczną Kościoła rzymskokatolickiego, umacniającego swoje wpływy na Kurpiowszczyźnie w wyniku działalności Akcji Katolickiej. Warto też nadmienić, że autor szeroko omówił działalność polityczną ostrołęckiego Stronnictwa Ludowego nie tylko w kontekście udziału w wyborach parlamentarnych i rozłamu w tym ugrupowaniu, ale także uczestnictwa SL w organizacji strajku chłopskiego 1937 r. Gołota podjął też wątek kampanii politycznej endecji z okazji 15 rocznicy najazdu bolszewickiego w 1920 r., gdy na dobre rozgorzał spór o autorstwo planu Bitwy Warszawskiej. Skoncentrował również swoją uwagę na akcji antysemitkiej i antykomunistycznej, prowadzonej przez Stronnictwo Narodowe, a której symptomy widoczne były na całym Mazowszu. Autor wy-

kazał jednak, że na tle całego Mazowsza w powiecie ostrołęckim hasła antysemityczne znajdowały słaby odzew wśród Polaków. W okresie międzywojennym relacje między społecznością polską i żydowską w Ostrołęce i powiecie charakteryzowały się raczej spokojną koegzystencją i wiele rodzin polskich i żydowskich utrzymywało ze sobą bliskie kontakty. W książce na szczególne uznanie zasługuje właściwy, kompetentny opis życia politycznego społeczności żydowskiej, jej głównych odłamów politycznych, ruchu ortodoksyjnego, syjonistycznego i socjalistycznego.

W rozdziale III mamy charakterystykę głównych dziedzin życia gospodarczego powiatu ostrołęckiego w czasie wielkiego kryzysu gospodarczego. W rozdziale ostatnim autor przedstawił przyczyny i fazy wychodzenia tegoż powiatu z kryzysu. W swoich rozważaniach uwzględnił warunki materialne ludności, konflikty wynikające z sytuacji gospodarczej, z rywalizacji ekonomicznej między ludnością polską i żydowską. Zwrócił uwagę na rolę organów władzy w kontekście rozwiązywania szczególnie nabrzmiałych konfliktów społecznych, zarówno w miastach, jak i na wsi.

Reasumując, chciałbym podkreślić naukową wartość książki Janusza Gołoty, która jest interesującą panoramą życia społeczno-politycznego i gospodarczego jednego z powiatów północno-wschodniego Mazowsza okresu międzywojennego. Wszystkie zamieszczone uwagi i propozycje w istotny sposób nie pomniejszają jej wartości. Recenzowana książka wnosi wiele cennych ustaleń potwierdzających wyniki innych polskich historyków okresu międzywojennego bądź też rzucających nowe światło na funkcjonowanie mechanizmów politycznych Drugiej Rzeczypospolitej na prowincji.

Janusz Szczepański